

Kozári Monika

Ki volt Veres Pál?

(Családi indíttatás és háttér a XIX. században
közszerpet vállaló nők esetében)

Régóta foglalkoztat az a kérdés, hogy a XIX. században Magyarországon egy nő milyen családi háttérrel, indíttatással futhatott be saját életpályát, építhetett fel egy mai értelemben vett karriert, szolgálhatott egy általa választott fontos ügyet, válhatott ismertté és sikeressé. Azok a személyek, akiknek a nevét és munkásságát megőrizte a történelem, tovább éltette az utókor, férjezettek voltak-e vagy hajadonok, és milyen társadalmi rétegből származtak?

Ebben a tanulmányban tehát nem pusztán a címben feltett kérdésről lesz szó, bár valóban szeretném bemutatni, hogy ki volt Veres Pál, hiszen a feleségét ismerjük, Veres Pálné nevét utca és gimnázium is őrzi. Milyen mentalitású ember volt Veres Pál, és hogy tudta tudomásul venni, hogy a felesége nem „háztartásbeli”, nem csak feleség és anya? Hogy viselte el a környezetük ezt az egyáltalán nem szokványos helyzetet? Szó lesz mellette más férjekről is, például Hugonnai Vilma, az első magyar orvosnő férjeiről.

Nem szokványos a kérdésfeltevésen túl az sem, hogy a tanulmányom egyik forrásbázisa egy ifjúsági regénysorozat, a „csíkos könyvek” sorozat néhány darabja, Kertész Erzsébet regényei.¹ Nem ismerem a koncepciót, amivel a csíkos sorozatot újtára bocsátották, de nem nehéz kitalálni: lányregények és ismert nők életpályája, akik példaképek lehetnek a XX. század második fele fiatal lányainak, azoknak, akik számára már természetes volt, hogy éppúgy járhattak iskolába, gimnáziumba, egyetemre, és hozzájuthattak a műveltséghez, mint fiú kortársaik.²

*

1 A Veres Pálnéről szóló regényének a végén azt írta, hogy „Sokan kérdik tőlem, miért is írok mindig asszonyokról, akik a tizenkilencedik században utat törtek az előítéletek sűrűjében. Csak azt felelhetem, azért, mert a férfiaknak sokkal könnyebb volt a dolguk. Tisztelet és elismerés illeti azokat a nőket, akik a férfiak Kovácsolta rácsok mögül ki tudtak törni, és elindultak a szabadság, a világosság felé.” Kertész Erzsébet: *Zöldfa u. 38.* Bp. 1987. Móra Ferenc Könyvkiadó. 271. Kertész Erzsébet regényei közül felhasználtam továbbá: *Vilma doktorasszony.* Az első magyar orvosnő életregénye. Bp. 1972; *Teleki Blanka.* Életrajzi regény. Bp. 1966; valamennyi a Móra Ferenc Könyvkiadó kiadása. Ezekre a regényekre, amelyeknek életrajzi elemei a tanulmányom háttérében végig jelen vannak, a továbbiakban nem hivatkozom, mert ismeretanyaguk, amelyeket Kertész Erzsébet a kortársak munkáiból, hátrahagyott írásaiból merített, keresztülszövik az egész tanulmányt.

2 Dénes Zsófia, Thury Zsuzsa, Dániel Anna, és mindenekelőtt Kertész Erzsébet nagyon sokat tett azért, hogy ezeket a példaképeket felmutassák, a felnövő generációk szemléletét formálják. Kertész Erzsébet Szolnokon született 1909-ben. 1933-ban diplomázott a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen. Kémia–földrajz szakos tanári oklevelet szerzett. Kezdetben *Az Újság* című lapnál dolgozott könyvtárosként, majd 1936–1940 között a *Dolgozó Asszonyok Lapja* főszerkesztő-helyettese volt. 1940-től szabadfoglalkozású íróként kereste a kenyerét. http://hu.wikipedia.org/wiki/Kertész_Erzsébet és <http://www.gyak.jgypk.u-szeged.hu/oldweb/iskola/konyvtar/hsz2007maj.htm>

Veres Pál 1815. december 14-én született, Nógrád megyében, földbirtokos családban. Egy nappal fiatalabb volt feleségénél. Édesanyja már ezt a tényt is helytelenítette, amikor fia feleségül kérte Beniczky Hermint. Már csak azért is, mert Beniczky Hermin Luca napján született, és idősebb Veres Pálné hitt a babonákban, amely úgy tartotta, hogy a Luca napján született lányok lassúak és tunyák. Hermin nem ígérkezett ideális menynek. Gazdag családból származott ugyan, de Hermin nagyapja, Sturman Márton földbirtokos és az első magyar részvénytársaság megalapítója, svéd származású, német anyanyelvű, magyarul nem is tudott.³ Hermin beszélt ugyan magyarul, de rosszul, és idősebb Veres Pálné furcsállotta, hogy az ő magyar érzelmű fia pont egy ilyen lányt akar elvenni. Ráadásul a fiatal lány – akit testvéreivel együtt a nagyapa nevelt fel, mert 1831-ben elvesztették akkor már özvegy édesanyjukat is, akit elvitt a kolerajárvány – olvasni szeretett, és fiatal kora ellenére már kiolvasta a nagyapa német nyelvű könyvtárát, ami a szépirodalmon kívül filozófiai és matematikai munkákat is tartalmazott. Beniczky Pál nővére, Hermin nagynénje, Tihanyi grófné, aki családjával Pesten lakott, a mai Párizsi utcában egy palotában, a három lánytestvért magához hívta egy nyárra, hogy bevezesse őket a társaságba. Tihanyi grófné szalonja sem volt egy átlagos grófi szalon, mert ők írakkal, költőkkel, filozófusokkal és tudósokkal barátkoztak. Hermin ebben a szalonban hallott először magyarul megjelenő folyóiratokról, regényekről meg írói csoportokról, mint az *Auróra*, a *Figyelmező* és a Kisfaludy Társaság. Ebbe a társaságba járt Toldy Ferenc is, aki akkor már a Magyar Tudományos Akadémia titkára volt. A társaság tagja volt Tóth Lőrinc költő, Szontagh Gusztáv filozófus, aki szintén tagja volt az Akadémiának. Hermin figyelmesen hallgatta őket. Beniczky Hermin és Veres Pál itt ismerkedett meg – igaz, csak pár évvel később. A nagynéni a lányok férjhezmenetele érdekében néhány földbirtokost is meghívott a szalonjába. Farádi Veres Pált földije, Szontagh Pál hozta magával a szalonba. Szontagh Pál Szontagh Gusztáv filozófus unokaöccse volt. Veres Pál nógrádi földbirtokos volt, a megye jegyzője. Tökéletesen beszélt magyarul és jól ismerte az irodalmat.⁴

Beniczky Hermin és testvérei, Mária és Lotti Nógrád megyében, a tógyörki kastélyban nőttek föl. Sturmann Márton Gömör megyei birtokát eladva akkor költözött ide, amikor elvesztette a feleségét, négy fiát és két lányát a kolerajárványban. Nem csodálhatjuk, hogy egészen mosolytalan emberré vált a csapások alatt. Nem örült a lányok kérőinek sem, mert tudta, hogy férjhezmenetelükkel magára marad. De azért nem állt a lányok boldogságának az útjába.⁵

Veres Pál, aki tekintélyes és gazdag földbirtokos családból származott, nem félt Sturmann Mártontól megkérni Hermin kezét. Az esküvőre Pesten került sor. Eljött az egész Veres család, idősebb Veres Pál, a felesége Meskó Magdolna és a fiaik, István, Miksa és Gyula.

3 Sturmann Márton egyik őse Gusztáv Adolf svéd király marsallja volt. Sturmann Márton korát megelőzően ismerte föl, hogy a vasérc kitermelésére részvénytársaságot kel alapítani. Ez még Gömörben történt. A környezete azonban nem támogatta, a szomszéd földbirtokosok kinevették. Sturmann Márton jó ismeretségben állt József nádorral, aki becsülte őt. Ezért hozzá fordult, hogy támogassa a részvénytársaság alapítási tervét. Erre sor is került, mert a nádor helyeselte a tervet és elment Gömörbe Sturmann Mártonhoz, hogy együtt nézzék meg a legalkalmasabb hámorokat. Coalitio néven alakult meg ez az első vasmű részvénytársaság, és az első részvényeket József nádor jegyezte. Sturmann Márton a jótékonyágáról is híres volt, és a lánya, Karolina, Hermin édesanyja is adakozott a siketnémák és vakok intézete számára. Veres Pálnéről, a nagyszüleitől, szüleitől, majd a férjhezmeneteléről lásd M. Bagossy Éva: *Veres Pálné*. Írta, válogatta és összeállította ükunokája. Bp. 1996. 8–19.

4 Veres Pál személyiségére az egyik legjobb forrást nyújtják lánya, Szilárda visszaemlékezései. Özv. Rudnay Józsefné Veres Szilárda: *Emlékeim 1847–1917*. Bp. 1922. Légrády testvérek kiadása.

5 Lotti férje, Draskóczy Balázs gömöri földbirtokos lett. Mária csak sok évvel később ment férjhez, Sándor Zsigmond nagyhalápi földbirtokoshoz. Mindegyik lány saját maga választotta a párját, nem férjhez adták őket.

A fiatal pár a mézesheketet Tógyörkön töltötte, majd a Veres család birtokának központjában, a Nógrád megyei Vanyarcon telepedett le. Vanyarcon a családnak két kastélya volt, így anyós és meny egyelőre nem került egy fedél alá. A fiatalok a kisebbik kastélyt lakták. Veres Pál a Hermin keresztnevet becézve, Mincuskának szólította a feleségét⁶, és kezdetben magázódtak, ami akkoriban természetes volt. Később azonban, mint az a Veres Szilárda által közölt levelekből látható, tegeződésre váltottak, és kettőjük között nagyon meleg, bensőséges kapcsolat volt. 1853-ban például, amikor Hermin Vihnyén volt fürdőn, ezt írta neki: „Édes Herminem! Mindenem van a mindennapi jóléthez kívántató, dolgaim is jó sikerrel folynak, de mivel Te távol vagy, mégis mindenem hiányzik.”⁷

Hermin nem riadt vissza a háztartásvezetéstől, mert Tógyörkön nővérétől, Máriától sok mindent elsajátított, és a szakácsnőktől, akik nem örültek, hogy annyit lábatlankodik a konyhában, főzni is megtanult. Vanyarcon gyakran jártak vendégek. Elsősorban Veres Pál barátai, Szontagh Pál és a megyei urak jöttek. Politizáltak, Kossuth hívei voltak. Hermin ezeknek a beszélgetéseknek az alapján jött rá arra, hogy olvasottsága ellenére mennyire nem ismeri a magyar történelmet, mert ilyen könyvek nem voltak a nagypapa könyvtárában. És megkérdezte egyszer a férjétől, hogy miért nem tanítatják a lányokat éppen úgy, mint a fiúkat. Ez egy olyan kérdés volt, amire Veres Pál sem tudta a választ.

Hamarosan megszületett a házaspár első, és végül egyetlen gyermeke.⁸ Fiút vártak, de lány lett. Hermin az édesanyja után Karolinának akarta keresztelni, de anyósa ezt nem engedte. Az anyós úgy döntött, hogy Constantia lesz a kislány neve. A szülők azonban nem akartak idegen nevet adni gyermeküknek, ezért lefordították az idősebb Veres Pálné által választott nevet magyarra. Kislányuk így kapta a Szilárda nevet. Hermin maga szerette volna szoptatni a kislányát, de ezt az anyósa hevesen ellenezte, mert attól félt, hogy megszólják, hogy még egy szoptatós dajkára sem telik. Viszont, amikor a szoptatós dajkától végre megszabadult, Hermin nem volt hajlandó szárazdajkát felvenni a lánya mellé, hanem maga fűröszötte. Ez 1843-ban nagyon szokatlan dolog volt. A kis Szilárda az édesanyja törődésének hatására két éves korára hibátlanul beszélt magyarul, és már a nagymama is egyre jobban megbékült azzal, hogy lányunokája van.

Veres Pál nemcsak a politikával és a megyei élettel törődött, hanem a gazdaságával is, bár a megye egyre több idejét kötötte le. Veres Pálné és Szilárda minden évben eljárt fürdőhelyekre, és néha Veres Pál is szakított időt magának, hogy velük menjen. Szliácson nyaraltak, amikor megismerkedtek Kossuth Lajossal és családjával.

A vanyarci kastélyban gyakori vendég volt Szontagh Pál, majd az ő révén Madách Imre. Madách Imre házassága köztudomásúan boldogtalan volt, végül válással végződött. Madách nagyon sok időt töltött Vanyarcon, ahol baráti társaságban lehetett, politizáltak, irodalomról beszélgettek. Tetszett neki, hogy Veres Pálné ott van ezeken az összejöveteleken, és nem unatja a politika, a megye ügyei, az irodalom. Veres Pál járatta a *Pesti Hírlapot*, amit Hermin is rendszeresen olvasott. Szontagh Pál és Madách Imre nagyra értékelte, hogy Veres Pálné tájékozott, művelt, és ilyen dolgokról is lehet vele beszélgetni, Veres Pál pedig nagyon büszke volt a feleségére, aki valóban szellemi társ is volt.

1848 márciusában Veres Pál a forradalom alatt Balassagyarmaton tartózkodott. Akkor már Nógrád megye főjegyzője volt, így a kötelezettségei miatt csak rövid időre tudott hazamenni. Ha nagy ritkán hazament, lelkesen beszélt Kossuthról, és Hermin helyeselte, hogy nemzetőrséget állítanak fel. Nógrád megyében a nemzetőrség nem került a harcok-

6 Hermin József nádor elhunyt feleségének emlékére kapta ezt a nevet, amit nem szeretett, de mivel édesanyja adta neki, elfogadta.

7 Közli Veres Szilárda: *Emlékeim*, 21.

8 A második gyermekük, egy kislány, 1844-ben született, mindössze három napot élt.

ba. Veres Pál és Madách Imre így a megye lakosságának a mozgósítását intézte és nem vettek részt a harcokban. A többi Veres fiú viszont igen. Mire Veres Pál csatlakozott volna a harcolókhoz, beteg lett, tüdőgyulladást kapott, és kénytelen volt hazamenni Vanyarcra.⁹

Veres Pál lassan meggyógyult, és már nem járt be Balassagyarmatra, mert a megyei élet megszűnt. Vanyarcon is volt házkutatás, de nem találtak semmit. Madách Imrét viszont 1852 augusztusában vasra verve vitték Pozsonyba, mert Kossuth egykori titkárát, Rákóczy Jánost rejtegette parócai birtokának erdészlakában. Emellett szabadcsapatok szervezésével is vádolták. Veres Pál és a felesége mentek el meglátogatni a börtönbe.

Hermin a hatéves Szilárdát 1848-ban elkezdte írni-olvasni tanítani.¹⁰ 1855-ben aztán Pestre vitte, mert Vanyarcon nem talált megfelelő tanárokat, és nem akarta intézetbe adni a lányát. Azért sem, mert nem akart elválni tőle, de legfőképpen azért nem, mert nagyon rossz véleménye volt ezekről az intézetekről. Sok pénzért azt tanították meg, hogy a lányok hogyan legyenek illedelmes társasági lények, és nem adtak rendes tudást. Veres Pál beleegyezett, hogy a felesége és a kislánya a téli hónapokat Pesten töltsék. Ő csak a hétvégeken látogatta őket, mert a betegeskedő, idős édesanyját nem akarta magára hagyni. Szilárda zongorázni tanult, és hangversenyekre, opera-előadásokra jártak, mert Veres Pálné nagyon szerette a zenét. A lány nem annyira, így nagyon örült, amikor 1856 tavaszán hazaköltöztek, és vége lett a zenetanulásnak. Ekkor egy fiatal költőt, Győry Vilmost vették föl, aki anyát és lányát magyar irodalomra tanította. Mert Veres Pálné elhatározta, hogy a lányával együtt ő is mindent megtanul a házitanítóktól, ami az ő műveltségéből kimaradt. Szilárda nagyon szerette az irodalmat, különösen a költészetet.

Az októberi diploma kiadása, 1860. október 20-a után újra megindult a megyei élet, és Veres Pál megint nagyon sok időt töltött Balassagyarmaton. Nógrád megye Madách Imrét akarta országgyűlési követévé választani, de ő egészségi állapota miatt ezt nem akarta vállalni. Ennek ellenére megválasztották. Nógrád megye szigorú leiratot kapott, és Vay Miklós kancellár is megfenyegette őket, hogy karhatalommal fog közbelépni, mert a megye bizottmányi tagnak választotta az emigrációban élő Kossuthot, Klapkát és Pulszkyt.

1860 őszén Szilárda férjhez ment Rudnay József Nyitra megyei földbirtokoshoz.¹¹ A szülei nagyon szomorúak voltak, hogy a lányuk olyan messze költözött tőlük. Rudnay Józsefnek imponált a felesége műveltsége, olvasottsága. Nem bánta, hogy nem a háztartás gondjai foglalkoztatják a leginkább, hanem olvasni szeret. A kastélyban volt egy galériás könyvtárszoba, ahova a férj rendelt egy íróasztalt is Szilárda számára, hogy ha olvasás közben eszébe jut valami, mindjárt le is tudja jegyzetelni. Szilárda emellett beletanult a háztartás vezetésébe is, és megtalálta az egyensúlyt a család és a művelődés között.

Az országgyűlés megnyitását olyan nagy dolognak tartották, hogy Veres Pálné és a Rudnay család Pestre készült, mert anya és lánya a karzatról akarták nézni az országgyűlés munkáját, Madách Imre felszólalását. Végül nem jutottak be az országgyűlés épületébe, de találkoztak Madáchcsal. Madách mindig nagy tisztelettel viseltetett Veres Pálné iránt, amikor az *Ember tragédiája* megjelent, nekiadta az első példányok egyikét.¹² Az akadémiai székfoglalóját, amely a *Koszorúban* jelent meg 1864-ben, és amelynek a címe *A nőkről, különösen esztétikai szempontból* volt, azonban nem merte elküldeni neki.

9 A Veres fiúk közül az egyik elesett a harcokban, a másik kettőt pedig Világos után közlegénynek sorozták be a császári hadseregbe. Szontagh Pált Bem József bújtatása miatt kétévi nehéz vasban töltendő fogházra ítélték. Ő Olmütz várában volt fogoly.

10 Szilárda neveléséről: M. Bagossy Éva: *Veres Pálné*. 20–23.

11 Szilárda férjhezmenetelét leírja M. Bagossy Éva: *Veres Pálné*. 26–28.

12 Madáchcsal való barátságáról M. Bagossy Éva: *Veres Pálné*. 23–26.

Szontagh Pál viszont odaadta Veres Pálnak, ő pedig a feleségének, aki ezen a munkán annyira felháborodott, hogy azonnal felhívással fordult nőtársaihoz egy lánynevelő intézet megalapítása ügyében.¹³ Madách ugyanis azt fejtegette, hogy „A nő korábban fejlődik, de teljes férfiúi érettségre sohasem jut, könnyebben felfog és tanul, de teremtő géniusz hiányával az emberek irányadó szellemei közé nem emelkedik. Ő mindig csak a szenvedő, sohasem a beható elemet képviseli, s innen, míg a dilettantizmus legkedvesebb kontingensét szolgálja, a művészetet és a tudományt előre nem viszi.”¹⁴

Veres Pál először megpróbálta lebeszélni a feleségét arról, hogy a közélet terére lépjen, talán azért, mert nagyon féltette. Amikor azonban látta, hogy nem tudja eltéríteni a szándékától, akkor nemhogy nem ellenezte a lánynevelő intézet tervét, hanem segítette feleségét azon a hosszú és küzdelmes úton, amin elindult. Veres Pálné megírta cikkét *Felhívás a nőkhez* címmel, és férje elkísérte Pestre. Először a *Pesti Napló*hoz mentek, mert Veres Pál ismerte a szerkesztőjét, Királyi Pált. Ott azonban nem jártak sikerrel, mert Királyi Pál udvariasan visszautasította a cikk közlését, mondván, hogy az egy politikai lap, ahol a nőkérdésnek nincs helye. Az épület folyosóján azonban egy fiatal újságíró megszólította őket, hogy *A Hon* szerkesztőségét keresik-e, és betessékelté őket a szomszédos helyiségbe.¹⁵ *A Hon* szerkesztője Jókai Mór volt, vele találkozott az irodában. Jókai meghallgatta őket, majd közölte, hogy a cikket természetesen leközlí, és a kéziratot betette a fiókba, ahonnan csak hónapok múlva került elő, amikor Veres Pálné sürgetésére Dienes szerkesztő megtalálta, és 1865 októberében leközlötte. Madách Imre nem érte meg a *Felhívás* megjelenését, ő még 1864 őszén meghalt. Nem tudta, hogy székfoglalójával – amiért egyébként bocsánatot kért Veres Pálnétól, hogy nem volt elég átgondolt, hiba volt általánosítani – milyen folyamatot indít el a nőképzés terén. Egy felhívás nem volt elég, már csak azért sem, mert a nők zöme nem olvasta *A Hont*. A második felhívásnak *Buzdító szózat* lett a címe, és Veres Pál ezúttal is elkísérte a feleségét Pestre. Ismét *A Hon* szerkesztőségébe mentek, és ez a második felhívás már hamar megjelent a lapban. Veres Pál támogatta a feleségét, de féltette az egészségét, mert Veres Pálné egész nap leveleket írt, kérvényezett, hogy a nőtársaiban felébressze a felelősségérzetet, és összegyűjtsék az iskola megalapításához szükséges pénzt. Végül 1867. május 24-én a Nádor utcai Tigris Szállóban, *A Hon* szerkesztősége melletti épületben 22 nő megalapította a Nőképző Egyesületet.¹⁶ A Nőképző Egyesületnek egyrészt az volt a célja, hogy vagyontalan nők számára önfenn tartási lehetőséget nyújtson, másrészt, hogy közhasznú tudományokat és ismereteket terjesszen a nők között. Teleki Sándorné állt Veres Pálné mellé. Veres Pálné vezette le az ülést, beszédében összefoglalta a célt, majd a társulati alapszabályokat akarta előterjeszteni, és aláírási íveket körbeadni, de a társulati alapszabályokra már nem került sor, mert a beszéde nagyon elhúzódott. Viszont a hölgyek megállapodtak, hogy hamarosan megtartják az alakuló közgyűlést. Szilárda is ott volt ezen az összejeövetelen, és azt jósolta, hogy még abban az évben ezer tagja lesz az egyesületnek.

Veres Pál ott várta őket a Tigris Szálló előtt, amikor kiléptek. Ez váratlan volt anya és lánya számára. Veres Pál a koronázási ünnepségen részt vevő tisztelgő küldöttség tagja

13 M. Bagossy Éva: *Veres Pálné*. 28–40.

14 Idézi M. Bagossy Éva: *Veres Pálné*. 29. Ezt az idézetet már én is közöltem a *Nyugdíjrendszer Magyarországon Mária Teréziától a második világháborúig* című könyvemben, mert a nőnevelésnek és a nők munkalehetőségei megteremtésének komoly összefüggése van a nyugdíjkérdéssel. Bp. 2012. Gondolat Kiadó, 9.

15 *A Hon* szerkesztősége a Nádor u. 7.-ben volt, az első emeleten, abban az épületben, ahol ma az MTA Titkársága működik.

16 M. Bagossy Éva: *Veres Pálné*. 40–48.

volt, ezért volt aznap Pesten a koronázási előkészületeken. De azt mondta a lányának, hogy akkor is eljött volna, ha nem lenne tagja a küldöttségnek, annyira izgatott volt, hogy a felesége sikeres legyen. Meg akarta ünnepelni, hogy a feleségéből közéleti hölgy lett.

A Nőképző Egyesület alapszabályait Veres Pálné írta, de a férje, aki jogot végzett, átnézte, és megállapította, hogy rendben van. Az alakuló közgyűlést 1868. március 23-án tartották meg. Elnöknek megválasztották Veres Pálnét, az alelnök Teleki Sándorné Jozefin grófnő lett. 1895-ig, Veres Pálné haláláig dolgoztak együtt.

Veres Pál abban is segített a feleségének, hogy leveleket írt helyette kaszinóknak, takarékpénztáraknak, hogy támogassák a lányiskola felállítását. A baráti körök tagjai is különbözően álltak az iskola tervéhez. Ballagi Mór nyelvész Vámbéry Árminnal gyakran járt vendégségben Vanyarcon. Először helytelenítette, hogy az iskolafelállításhoz apránként akarják összeszedni a pénzt. „Kanállal akarják kimeríteni a tengert!” – mondta Ballagi. Veres Pálné azonban meggyőzte: „Ha nyáron, fáradtan, a forróság elől egy terebélyes fa árnyékában talál enyhülést, vajon jut-e eszébe, milyen apró magból nőtt ki ez a hatalmas fa?” Végül Ballagi Mór pártoló tagként belépett a Nőképző Egyesületbe, és Vámbéry Árminnal a tantervet is átnézték. Sőt, Vámbéry is pártoló tag lett, 100-100 forintot adtak az iskola javára.

Az iskola alapításának híre eljutott Németországba is, és Otto-Peters Lujza, az Általános Német Nőegyesület elnöke meghívta Veres Pálnét Németországba.¹⁷ Veres Pál nem tudta elkísérni, mert a megyei élet újra teljesen lefoglalta, tanította be a fiatal megyei hivatalnokokat. Jankovich Antalné, akit nem sokkal korábban választottak Teleki Sándorné mellé másik alelnöknek, vállalkozott a hosszú útra. Jankovichné férje azonban nagyon aggódott, hogy két magányos nő útra keljen, de végül mégis ketten indultak útnak. Kasselban és Frankfurtban jártak. Veres Pálné mindkét kongresszuson felszólalt. Veres Pálnak nem volt kifogása az ellen, hogy a felesége külföldre utazott nélküle. Wiesbadenben betértek a játékkaszinóba is, egy kicsit ruletteztek is, de hamar abbahagyták, mert veszítettek. Veres Pálné kicsit aggódott, hogy mit fog szólni a férje a játékkaszinóbeli látogatáshoz, de Veres Pál csak mosolygott rajta.

Amikor az iskolát végül sikerült megalapítani, Veres Pál gratulált a Pestről hazatérő feleségének, akit a vanyarci kastély minden szobájában rózsák vártak. Veres Pál sajnálta, hogy attól kezdve a feleségét gyakran kell majd nélkülöznie, mert Pesten lesz az iskola ügyeit intézni. A férj optimista ember volt, azt jósolta, hogy a következő évtől egyre több növendéke lesz az iskolának, és sokan be is fejezik majd a tanulmányaikat, nem csak belekezednek. Ő nem mehetett a feleségével, mert rövidesen Nógrád megye megválasztotta alispánná, noha balközépi volt, tehát ellenzéki, de Nógrád megmutatta, hogy van önálló akarata.

Szilárda leírta, hogy a család hogyan viszonyult Veres Pál alispánná választásához:

„Nógrádmegye székhelyéről gyönyörű szép levélben értesíti atyám anyámat arról, hogy alispánná választották, s ő most kénytelen kedves családi boldog életét megszakítani, mert érzi, mert látja, hogy ez most tőle a közügy iránti kötelesség, bármily nagy legyen is az áldozat részéről. ...

Igen-igen nagy szomorúságot okozott családukbán az a tény, hogy áldott jószágú édesatyámat most már nem fogjuk oly teljesen, oly kizárólag a magunkénak tekinthetni.”¹⁸

1875-ben a balassagyarmatiak képviselőnek választották Veres Pált. A család Rudnayékkal együtt felköltözött Pestre. 1878-ban azonban Veres Pál lemondott a képviselőségről és visszament a vanyarci birtokra gazdálkodni. A történet elég homályos, Szilárda ír a lemondásról, de nem írja le részletesen, hogy mi történt. Elbeszéléséből úgy tűnik,

¹⁷ M. Bagossy Éva: *Veres Pálné*. 62–64.

¹⁸ Veres Szilárda: *Emlékeim*, 106.

hogy a Szabadelvű Párt mást akart abban a kerületben indítani, és elállt Veres Pál mellől.¹⁹ Szerepe lehetett ebben annak is, hogy a boszniai okkupációt sokan helytelenítették, és sokan kiléptek a Szabadelvű Pártból. Nem zárhatjuk ki, hogy Veres Pál is így tett.

Veres Pálné és Szilárda sok időt töltöttek Pesten. Most már Szilárda lányai is a Nőképző Egyesület iskolájába jártak. Anya és lánya eljártak az Akadémia és a Kisfaludy Társaság irodalmi előadásaira, ahol nők alig fordultak meg.

1886-ban elvesztette a férjét Veres Pálné.²⁰ Veres Pál tüdőgyulladást kapott, de abból még felgyógyult. Választmányi ülésre készült Balassagyarmatra, nem érezte ugyan teljesen jól magát, de kötelességének érezte, hogy ott legyen. Május ellenére hideg idő volt, és ő nem is öltözött fel eléggé. Az ülésen agyvérzést kapott, és lefordult a székről. Még öt napot élt Veres Pál, de a szervezete ezt a betegséget már nem tudta leküzdeni. Hazavitték Vanyarcra. A család gyászolta az elhunyt apát. A *Pesti Hírlap* vasárnapi számában Scarron névaláírással Mikszáth Kálmán írt róla nekrológot, *Múlik a vármegyé* címmel.

Mikszáth nagyon szépen írt Veres Pálról. A nekrológja nagyon sokat elmond az emberről és a kor mentalitásáról:

„...Veres Pál – a mi alispánunk!... a halál... mikor egy régi alispánhoz hozzányúl, az mindig megfagyasztja bennem a vért.

Hogyan, meghalt a viczeispán? Lehetetlen az! Tudom, meg kell annak is halnia, de elhinni mégis nehéz. Az a szelíd, de mégis hatalmas öreg úr, a ki az egész vármegyének parancsolt, a ki úgy látsozott, mint a gondviselés, mely mindig volt és örökké lesz... meghalt volna?...

Tíz évnel is több már, mikor utoljára láttam, a mint hatalmas léptei végigrengtek a megyeház kövezetén. A merre ment, tiszteletteljesen mozdultak meg a kalapok a fejeken... Mert parancs volt neki még az a szava is, a melyik csak tréfának jött ki a szájából. A régi alispánnak talán még a lélegzetében is volt valami a hatalomból.

Egyszer megpillantotta, hogy néhány kődarab föl van szakadva a megyeháza udvarán. Mosolyogva szólt le a várnagyhoz:

Rakják helyre azokat a téglákat, barátom, nehogy meg találjanak bennök botlani az esküdtek, mikor éjjel haza jönnek becsipve.

Elég volt. Ettől kezdve minden esküdt korán feküdt le és józanon. Olyan nagy dolog volt az, ha az alispán kimondott valamit...

Egyszerű, igénytelen ember volt, akiben nem találni nagy ambíciókat, de nagy kötelességérzetet. Bölcs volt, a nélkül, hogy tudákos lett volna, szigorú volt, de mégis szelíd, parancsolni tudott, pedig csak a tanácsadásaival, a tekintély nymbusa adta neki azt a varázserőt... Tiszta, önzetlen jellem, mint a kristály s nemesen dobogó szív volt...

Utóbbi időben nem vállalt ugyan hivatalt, de a megyei közügyekben folyton tevékeny részt vett...

Olyan tisztelettel volt iránta a halál is, hogy ott kereste meg a zöld asztalnál és megvárta, míg a megyei aktákat becsapják” – írta Mikszáth.

Veres Pálné 1889-ben le akart mondani a Nőképző Egyesület elnöki tisztéről, és azt tervezte, hogy Teleki Sándorné lesz az elnök és Szilárda veszi át az alelnöki tisztet.²¹ Szilárda nem akart alelnök lenni, és kétségei is voltak, hogy a férje mennyire helyeselné. Rudnay József támogatta a feleségét, de ellentétben az apósával, ő nem örült annak, ha Szilárda közéleti hölgy lesz. Az Országos Nőképző Egyesület nem fogadta el Veres Pálné lemondását, örökös elnöküknek tekintették, Szilárdát azonban alelnöknek megválasztották.

Veres Pálné Beniczky Hermin és Rudnay Józsefné Veres Szilárda életútja jól példázza, hogy ha kevesen is, de a XIX. században már voltak olyan férfiak, akik elősegítették,

19 Veres Szilárda: *Emlékeim*, 114.

20 M. Bagossy Éva: *Veres Pálné*. 71–74.

21 M. Bagossy Éva: *Veres Pálné*. 74–75.

hogy feleségük szolgálja azt az ügyet, amit életcéljának választott. Ők ketten a nőnevelést. Mindketten olyan társat választottak maguknak, akik szellemi partnert is kerestek a feleségükben. Azt tartja a mondás, hogy minden sikeres férfi mögött áll egy nő. A fordítottja azonban nem teljesen igaz, még ma sem. De azért egyre többször fordul elő, hogy a sikeres nő mögött áll egy férfi. Veres Pálné életútjáról pedig állíthatjuk, hogy Veres Pál nagyon nagy mértékben támogatta, hogy a felesége az életét a nőnevelésnek szentelhesse és sikeres legyen. Lehet, hogy Beniczky Hermin határozott és karakán természetével Veres Pál nélkül is elérte volna a Nőképző Egyesület és az iskolái megalapítását, de valószínűleg olyan boldogtalan, magányos sors jutott volna neki is, mint Brunszvik Teréznek vagy Teleki Blankának. Veres Pál biztosította Beniczky Hermin mögött a háttérrel és adott számára támaszt.

Én úgy gondolom, hogy Brunszvik Teréz és Teleki Blanka élete boldogtalan volt, de olvasmányaimból az derül ki, hogy ők nem tartották boldogtalanoknak, magányosnak az életüket, sorsukat. Mindketten tudatosan választották azt az életformát, amiben éltek.

Brunszvik Teréz grófnő Pozsonyban született 1775. július 27-én és Martonvásáron hunyt el 1861. szeptember 17-én.²² Ő alapította Magyarországon az első óvodákat és hirdette a nőnevelés jelentőségét. 1808-ban Svájcban ismerkedett meg Pestalozzival, a híres pedagógussal. Pestalozzi hatására kezdett foglalkozni a nőneveléssel. A leányok, mint jövődó édesanyák, nevelését tartotta rendkívül fontosnak. Emellett szorgalmazta a nevelőnőképzést. Brunszvik Teréz kezdeményezésére alakult meg a pesti és a budai nőegylet. Hornyák Mária megfogalmazásában Brunszvik Teréz „a küldetéses emberek kitaposatlan, göröngyös útját járta, még 1809-ben egy istenélmény hatására hozta meg életre szóló döntését, mondván: »Elfogadom az összes rászoruló gyermeket, akit a Gondviselés nekem szán.«²³ 1828. június 1-jén alapította meg Budán Angyalkert néven az első óvodát, édesanyja krisztinavárosi bérházában. A mintát az angol infant school adta. Az év őszén kísérletképpen felállított egy kézműiskolát is az óvodából kikerülő hét éven felüli lányok számára. Ez volt a krisztinavárosi ipariskola, ahol kézműipari jártasságot sajátítottak el a lányok. Hatására és munkája révén 1836-ban már 14 kisdédóvó intézet működött az országban. A saját vagyonát is feláldozta erre a célra, egyre szerényebb körülmények között élt. 1836-ban Kossuth Lajos, Bezerédj István és Szentkirályi Móric támogatásával megalapította a kisdédóvó intézeteket Magyarországon terjesztő egyesületet.

Az 1840-es években nemzeti nőnevelőképző intézet felállítására törekedett, ezt azonban végül nem ő, hanem unokahúga, Teleki Blanka alapította meg.

Brunszvik Teréz felnőttkorában nem Martonvásáron élt, a szülői házban, amelyet édesanyjuk halála után egyébként is öccse, Brunszvik József örökölt, hanem Budán. Még Teréz gyermekkorában Bécsben, majd otthon, Martonvásáron a család – mint ismeretes – kapcsolatban állt Beethovennel. Brunszvik Teréz tehetségesen zongorázott, és Bécsben Beethoven tanította zongorázni. Sokan tartották úgy, hogy Beethoven hozzá írta a „halhatatlan kedves”-hez írt nevezetes leveleit, de a levelek címzettje valószínűleg nem Teréz volt, hanem a testvére, Jozefin.²⁴ Teréz jól tudott magyarul, de első nyelvként a németet

22 Brunszvik Teréz életrajzát lásd *Magyar életrajzi lexikon*. Első kötet. Főszerk.: Kenyeres Ágnes. Bp. 1981. Akadémiai Kiadó. 270.

23 Hornyák Mária: *Brunszvik Teréz „szellemi gyermeke”: Teleki Blanka (1806–1862) című munkájában*. Martonvásár, 2001. Brunszvik Teréz Szellemi Hagyatéka Alapítvány, Teleki Blanka Hölgyklub. Órláng Füzetek 4.; 11.

24 Hornyák Mária azt írja, hogy: „Ez idő tájt fordult szorosabbra Jozefin és Beethoven szerelmi kapcsolata. Lotte aggódott a fejlemények miatt, amelyekről Terézt rendre értesítette.” In: *Brunszvik Teréz „szellemi gyermeke”: 8.*

használta. Budán ez egyáltalán nem ütközött nehézségbe, hiszen akkoriban még Buda lakossága jelentős részben német anyanyelvű volt.

Brunszvik Teréz egy független nő volt, jelentős vagyonnal. Egész életében mások szolgálatát tartotta fontosnak. Segített Jozefinnek, aki özvegy volt, a gyerekek felnevelésében, és szolgálta az ügyet, a gyermek- és nőnevelést. Lett volna lehetősége férjhez menni, hiszen nemcsak gazdag volt, hanem állítólag szép is. Életrajzírója szerint volt egy úr a háttérben, aki egész életében kitartott mellette, és többször meg is kérte a kezét. Arról azonban nem ír, hogy ki volt ez az úr.

Teleki Blanka grófnő Erdélyben született, Hosszúfalván 1806. július 5-én, és Párizsban hunyt el 1862. október 23-án.²⁵ Brunszvik Teréz unokahúga volt, Teréz Lotte (Charlotte) nevű húgának az idősebbik lánya. Lotte Hosszúfalvára ment férjhez a különc Teleki Imre grófhhoz.²⁶ Három gyermekük született.²⁷ Blanka fiatalkorában festészetet tanult Münchenben és Párizsban, és szobrászatot Budán Ferenczy Istvánnál.²⁸ Brunszvik Teréz hatására választotta életcéljának a festészet helyett a nőnevelést. Sok időt töltött Brunszvik Terézzel 19 éves korától kezdve. Külföldön is sokat utaztak együtt. Brunszvik Teréz a kiadatlan naplójában, amelyet Hornyák Mária feldolgozott, nagyon sokat írt Teleki Blankáról.²⁹

Blanka 1846-ban egy magyar tanítási nyelvű leánynevelő intézetet állított fel Pesten. A Teleki Blanka által alapított leánynevelő intézet volt az első középfokú lányiskola Magyarországon.³⁰ Szaktanári rendszerrel oktatott. A magyar nyelvet és történelmet Vasvári Pál tanította. Tanítónőként dolgozott az iskolában Lővei Klára, akinek a további sorsa összefonódott Teleki Blankáéval. Az első tanévben alig volt diákjuk, a másodikban viszont már sokkal többen jelentkeztek. 1848 végén az intézet feloszlott.³¹ Teleki Blanka és Lővei Klára Debrecenbe, Nagyváradra, majd Szegedre menekült. A szabadságharc után Blanka menekülteket rejtegetetett. A levelezését a bécsi rendőrség elfogta, és ennek alapján letartóztatták. Kemény büntetést szabott ki rá a haditörvényszék: tíz évi börtönre ítélték, amelyből öt évet letöltött Brünnden, Olmützben és Kufsteinben, ahol Lővei Klára cellatársa volt. 1857-ben szabadult. A börtönben megbetegedett. Előbb Ausztriában, majd Németországban, végül Párizsban élt, ahol a menekültek ügyében tevékenykedett és nőnevelési kérdésekkel foglalkozó cikkeket írt.³²

Teleki Blanka a nagynénje nyomdokain haladt. Azt mondhatjuk, hogy neki már volt minta arra, hogy független nőként is le lehet élni egy életet, ha valaki elég gazdag családból származik ahhoz, hogy a megélhetése biztosítva legyen. És volt előtte egy másik minta is, az édesanyjáié, aki mindig alávetett helyzetben élt a saját házasságában, és alkalmazkodott bogaras férjéhez és anyósához. Úgy tűnik, hogy Lotte alkatalig alkalmas is volt erre a szerepre.

Életrajzírói szerint Blanka azért nem ment férjhez, mert volt az életében egy nagy szerelem, akivel valamiért nem köthette össze az életét, de egész életében ebbe az emberbe

25 Teleki Blanka életrajzi adatait lásd *Magyar életrajzi lexikon*. Második kötet. Főszerk.: Kenyeres Ágnes. Bp. 1982. Akadémiai Kiadó. 833–834.

26 A kastélyról és a családi környezetről ír Hornyák Mária: *Brunszvik Teréz „szellemi gyermeke”*, 7–10.

27 Teleki Blanka testvérei: Emma (1809–1893) és Miksa (1813–1872)

28 Festészeti tanulmányait részletesebben lásd: Hornyák Mária: *Brunszvik Teréz „szellemi gyermeke”*, 21–24.

29 Hornyák Mária: *Brunszvik Teréz „szellemi gyermeke”*, 11–16.

30 Hornyák Mária: *Brunszvik Teréz „szellemi gyermeke”*, 25–28.

31 1848-as tevékenységéről: Hornyák Mária: *Brunszvik Teréz „szellemi gyermeke”*, 29–32.

32 A szabadságharc utáni évekről és a börtönben töltött időszakról lásd részletesen Hornyák Mária: *Brunszvik Teréz „szellemi gyermeke”*, 41–55.

volt szerelmes.³³ Találgatások folynak, hogy ki volt: esetleg Wesselényi Miklós³⁴, vagy talán Vasvári Pál.³⁵ A mi szempontunkból ez teljesen mindegy, a lényeg, hogy tudatosan választotta a férjezetlen nő szerepét, aki az általa választott ügynek él.

Lővei Klára – akinek a családi nevét sokféleképpen írják: Leövey, Löwey, Lővei alakban is használták – Máramarosszigeten született 1821. március 25-én, és Budapesten hunyt el 1897. április 8-án.³⁶ 1836-tól a máramarosszigeti jótékony egyesület műkedvelő színjátszó-társulatában szerepelt. 1843–44-ben Pozsonyban volt az országgyűlés ideje alatt. 1846-tól 1848 végéig, az iskola megszűnéséig Teleki Blanka intézetében tanított Pesten. Mint arról már szó volt, Teleki Blankával együtt menekült. A szabadságharc után Erdélyben nevelő-nőként dolgozott. 1851-ben Pálfalván fogták el, és hazafias tevékenységéért börtönbüntetésre ítélték. Öt évi várfogságra. Teleki Blankával raboskodott együtt Kufsteinban. 1856-ban szabadult, és Máramarosszigeten leánynevelő intézetet alapított. Az intézete 1862-ben szűnt meg, és akkor Teleki Blankával Párizsba ment. Hazatérte után – Blanka halála után – 26 évig nevelőnő volt a Teleki családnál. Emellett 1865-től, a lap alapításától munkatársa volt a *Máramaros* című lapnak. Írásai elsősorban színházi vonatkozásúak, de irodalmi, gazdasági és politikai cikkeket is írt. A fővárosi lapokban is publikált, a szabadságharcra visszaemlékező írásai jelentek meg.

Lővei Klára is független értelmiségi nő volt, de nem gazdag arisztokrata családból. Ezért a nőnevelés mellett, amelynek az életét szentelte, a megélhetéséről is gondoskodnia kellett, amit tanítónőként, nevelőnőként tudott biztosítani.

Olyan, mintha az élettörténeteik egy láncot alkotnának, amelyet Brunsvik Teréz kezdett el a kisedóvással és a nőneveléssel, Teleki Blanka folytatott egy középfokú lánynevelő iskolával és Lővei Klára ugyancsak egy lánynevelő intézettel, majd Veres Pálné egy nőegyesülettel, lánygimnáziummal, és az egyetemek egyes karai megnyitásának kérvényezésével, végül Hugonnai Vilma a zürichi orvosi egyetem elvégzésével, és annak kiharcolásával, hogy a lányok is járhassanak egyetemre, legalább néhány karon.

Brunsvik Teréz és Teleki Blanka, illetve Lővei Klára nem voltak férjezettek. Veres Pálné boldog házasságban élte le az életét. Hugonnai Vilma azonban két házasságban is élt.

Hugonnai Vilma grófnő 1847-ben született és 1922-ben hunyt el. Az első magyar orvosnő volt, és egyben az első diplomás magyar nő. Különös, a dualizmus korában nagyon szokatlan életút volt az övé. Egy pesti leánynevelő intézetben tanult, majd férjhez ment egy földbirtokoshoz, aki annyira szerette nálánál sok évvel fiatalabb feleségét, hogy nem állt az útjába. Hozzájárult, hogy Hugonnai Vilma elmenjen tanulni Zürichbe, egyedül, miközben már volt közös gyermekük. Hatéves kislfiát és férjét itthon hagyva iratkozott be a Zürichi Egyetemre, amikor megtudta, hogy az megnyitotta kapuit a nők előtt. Férje elengedte tanulni és vállalta a gyerekek nevelését.

A Zürichi Egyetem a beiratkozó nőhallgatóktól akkor még nem követelt érettségi bizonyítványt, mert tudatában volt, hogy a lányok a hazájukban nem tehettek érettségi vizsgát. Hugonnai Vilma hat évet tanult az egyetemen, megszerezte az orvosi diplomát. 1879-ben hazatért. Itthon azonban nem praktizálhatott orvosként, és bár azt is vállalta volna,

33 Erről először P. Szathmáry Károly írt még 1886-ban: *Gróf Teleki Blanka életrajza*. Lővei Klára jegyzetei nyomán. Bp.

34 Hornyák Mária szerint egészen biztos, hogy nem Wesselényi Miklós volt, és ezt naplórészletekkel igazolja. In: *Brunsvik Teréz „szellemi gyermeke”*, 18.

35 Hornyák Mária egy külön fejezetben ír Teleki Blankának Vasvári Pálhoz fűződő kapcsolatáról. Hornyák Mária: *Brunsvik Teréz „szellemi gyermeke”*, 33–36.

36 Lővei Klára életrajzi adatait lásd *Magyar életrajzi lexikon*. Második kötet. Főszerk.: Kenyeres Ágnes. Bp. 1982. Akadémiai Kiadó. 63–64.

hogy a pesti egyetemen ismét minden tárgyból leszigorlatozik és államvizsgázik, hogy diplomáját elismerjék, Trefort Ágoston kultuszminiszter még a szigorlatok letételét sem engedélyezte neki. Névtáblájára sem írhatta ki, hogy orvos, csak azt, hogy bába, de ehhez először el kellett végeznie a bábaképző tanfolyamot. Magánrendelőt nyitott a lakásukban, és ténylegesen orvosi munkát végzett. Engedélyt kért az érettségi vizsga letételére, hátha akkor felveszik az egyetemre rendes hallgatónak. Az érettségi letételére az engedélyt megkapta, és 1881 márciusában leérettségizett. Egyetemi felvételi kérelmét azonban a miniszter elutasította. Az orvosi egyetem tanárainak zöme aláírt egy nyilatkozatot, hogy javasolják Hugonnai Vilma orvosi diplomájának honosítását, de ennek sem volt hatása.

Miután pedig Hugonnai Vilma elvégezte az egyetemet és hazajött, a férje hagyta, hogy a saját útját járja. Első férjével, akitől már az is nagyon szép teljesítmény volt, hogy a társadalmi elvárásokkal dacolva felesége ambícióit nem gátolta, az 1880-as évek közepén közös megegyezéssel elváltak.³⁷

Vilma a gyerekekkel együtt elköltözött. Budapesten telepedett le. Itt ismerkedett meg második férjével, Wartha Vince kémikussal, műegyetemi tanárral.³⁸ Az első férjével a kapcsolata nem szakadt meg, ő is megnősült újra, és időnként meglátogatta volt feleségét és családját. Gyakran a második feleségével együtt. Hugonnai Vilma és Wartha Vince kislánya sokat találkozott azzal a bácsival, aki rendszeresen eljárt hozzájuk, és akiről gyerekként nem tudta, hogy az édesanyja első férje volt.

Hugonnai Vilma 1890-től az Országos Nőképző Egyesület iskolájában egészségtant adott elő. Számos cikket írt újságokba. Egyre bővülő praxisa mellett a nőmozgalomban is dolgozott. Diplomáját csak 1897-ben sikerült elismertetnie. Ekkor már egy évtizede Wartha Vince felesége volt.

Wartha Vince Fiumében született 1844. július 17-én, és Budapesten hunyt el 1914. július 20-án. Édesapja Fiumében dolgozott katonaként, a hadsereg élelmezési tisztjeként, de a család Prágából származott. Édesapját rövidesen Szegedre helyezték, és Wartha Vince Szegeden járt gimnáziumba, a piaristákhoz, 1856–60 között. A középiskolai évei alatt teljesen magyarrá vált. Felsőfokú tanulmányait Budán, a József Politechnikumban kezdte. A József Politechnikumban, a későbbi Műegyetemen 1860-ban vezették be a magyar tanítási nyelvet. Nyugdíjazták az addigi német igazgatót, és Stoczek Józsefet nevezték ki igazgatónak.³⁹ Wartha a Zürichi Műegyetemen diplomázott vegyészként 1864-ben. Hazatérve tanársegéd lett a Műegyetem jogelődjében. 1865-ben Heidelbergben dolgozott Bunsen mellett, ahol doktorátust szerzett. 1865–67-ben Zürichben volt tanársegéd, majd egyetemi magántanár. Zürichben megnősült, feleségül vette egy ottani egyetemi tanár lányát, Heussy Zsófiát.⁴⁰ 1867 őszétől a Budapesti Műegyetem ásvány- és földtanára lett. Ő szervezte meg a vegyipar-műtani, azaz kémiai technológiai tanszéket, amelynek 1870-ben első nyilvános rendes tanára lett. Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezte ki professzorrá az akkor 26 éves fiatalembert 1870. október 1-jétől. És Wartha Vince nem ijedt meg a feladattól.

37 A válasrról is ír Jobst Ágnes: *A női szerepek határátlépésének értelmezése az első magyar orvosnőről szóló narratívákban (Hugonnai Vilma 1847–1922)* című tanulmányában. *Múltunk*, 2008/2. 19–29.

38 Wartha Vince életrajzát lásd Dr. Móra László: *Wartha Vince. A hazai kémiai technológia megalapítója (1844–1914)*. Bp. 1967. Tankönyvkiadó. 160. Ez a könyv a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára Műszaki Tudománytörténeti Kiadványok sorozatában jelent meg; Korach Mór – Móra László: *Wartha Vince*. Bp. 1974. Akadémiai Kiadó. 228. A Múlt Magyar Tudósai sorozatban jelent meg.

39 Korach-Móra: *Wartha*, 123.

40 Első felesége 1886-ban elhunyt.

1896–97-ben és 1909–1910-ben a Műegyetem rektora volt. Az ő nevéhez fűződik, hogy sikerült elérnie a Műegyetem mai épületegyüttesének felépítését, mert a Múzeum körüli egyetemi épületeket kinőtte a Műegyetem. A lágymányosi épületek közül a kémia készült el elsőként 1904-ben. Wartha előrelátóan nagyobb telekegyüttest vásároltatott, mint amennyire a beépítési terv akkor kész volt, hogy az egyetem a későbbiekben terjeszkedni tudjon. 1870-től 1897-ig ő vezette a Műegyetem könyvtárát is. 1882-ben megszervezte a Műegyetem vegyi szakosztályát, amellyel megteremtette az önálló vegyészképzést, és 1907-ben sikerült elérni a vegyészmérnök cím bevezetését is. A vegyész szakosztályból vegyészmérnöki lett, és az addig kiadott vegyész oklevelet felváltotta a vegyészmérnöki diploma.⁴¹ Wartha Vince volt az első rektor, aki viselte a diszes, drágakövekkel és gyöngyökkel díszített rektori aranyláncot a rávéssett jelmonddal: „Előre a műszaki tudományok útján.”⁴²

Wartha az egyetemen rendezte be híres agyagipari műhelyét és felállította fotográfiai műtermét, még az 1880-as években a Múzeum körüli épületben.

1908–1910-ben az MTA másodelnöke volt. Azon fáradozott, hogy a műszaki tudományok számára megnyerje az Akadémia támogatását. 1912-ben azért vonult nyugalmába, mert súlyos beteg lett.

Szakmájában több területen alkotott maradandót. A hazai szenek elemzésével elsőnek határozta meg a gázgyártásban hasznosítható szénfajtákat. Foglalkozott ipari- és ivóvízelemzéssel, borászati kémiával. A filoxéra terjedése kezdetén ő hívta föl a figyelmet arra, hogy a homokos talajok alkalmasak szőlőtermesztésre. Az elsők között ismerte föl a fotográfia szerepét a tudományokban. Támogatott amatőr fényképészeti mozgalmakat. A pécsi Zsolnay-porcelángyár által használt eozinmázát ő kísérletezte ki. 1904-ben ő kapott állami megbízást a herendi porcelángyár újjászervezésére. *„Találmányai, sokrétű munkássága, polihisztori ténykedése mellett legfőbb érdeme, hogy a modern szemléletű kémiatechnológia tanítását és kutatását megszervezte és vegyészgenerációk nevelésével iskolát teremtett, amely Wartha nyomdokain haladva, alkotóan továbbfejlesztette a műszaki kémiát, ezt a nálunk eddig alig ismert tudományterületet”* – írja róla Móra László.⁴³

1899-től 1910-ig elnöke volt a Természettudományi Társulatnak. 1899-től 1902-ig ő volt az elnöke – Eötvös Loránd után – a Magyar Turista Egyesületnek.⁴⁴

Wartha Vince demokratikus beállítottságú ember volt. Az abszolutizmust megvetette. A szabadságharc utáni elnyomatás korszakáról egy visszaemlékezésében ezt írta: *„Hogy minő állapotok uralkodtak 1850-től 1867-ig, azt mindannyian tudjuk. Ebből az időből nem idézek okmányokat, mert undorodom tőlük.”*⁴⁵

Wartha Vince elvett feleségül egy elvált asszonyt, akinek már volt egy gyermeke. Ráadásul egy olyan nőt, aki diplomás volt, és hivatása is volt, amelyet gyakorolt. Nem ellenezte, hogy felvilágosító egészségügyi előadásokat tartson, tanítson, és mellette állt abban, hogy a diplomája elismertetéséért küzdjön.

41 Korach-Móra: *Wartha*, 174.

42 Korach-Móra: *Wartha*, 181.

43 Korach-Móra: *Wartha*, 119.

44 Nagy tisztelettel voltak iránta mind kortársai, mind az utókor. Az *Akadémiai Értesítő*ben 1914-ben megjelent Rados Gusztáv emlékbeszéde, *Emlékbeszéd Wartha Vince ravatalánál*. Déri József megemlékezett róla halálakor a *Turisták Lapjában*. 1930-ban jelent meg Ilosvay Lajos: *Wartha Vince rendes tag emlékezete*, Az *Emlékbeszédek* sorozatban. A második világháború után Korach Mór írt róla a *Természet és társadalom* című folyóirat 1956/4. számában, *Mit jelent számunkra Wartha Vince* címmel. Móra László a *Könyvtáros* című lap 1959/1. számában írt a könyvtárvezető Wartha Vincéről. Nyilasi János a *Természettudományi Közlöny* és a *Magyar Kémikusok Lapja* 1964/7. számában is megemlékezett róla.

45 Idézi Móra László, Korach-Móra: *Wartha*, 117.

„Harmonikus családi életük boldogságát fokozza, hogy kislányuk születik, aki a 44 éves férfi rajongásának a tárgya. Idillikus házaselete kihat eredményeire, közéleti sikereinek egyik forrása lesz. Felesége, Hugonnai Vilma, ..., Bécsben lakó barátnőjéhez írja, hogy végtelenül boldog magas kultúrájú férje és gyönyörű leánykája mellett, és helyzetüket így jellemzi: »A jó házastársak képezik alapját a család és az állam felvirágzásának. Jó viszonyban élve egymás között, kétszeres munkabírást fejt ki mindegyik fél, a munka pedig a jó egészség fenntartója és az anyagi jólét megalapítója.« 1892-ben a tiszviselőtelepi Szabóky u. (ma Biró Lajos u.) 41. sz. alatti kertes családi házba költöztek, ahol halálukig laktak” – írja a házaspárról Móra László.⁴⁶

*

Ezek a nők, akikről szó volt ebben az írásban, heroikus tettet hajtottak végre, mert valóban utat törtek, és nem kizárólag azon a területen, ahol tevékenyek voltak, hanem a társadalom szemléletének – igaz nagyon lassú – formálásában is. Hogy a nők számára iskolákat tudjanak alapítani és fenntartani, az úgy volt lehetséges, hogy a férfiak körében is akadtak néhányan, akik már akkor felismerték, hogy a nők iskoláztatása valóban nagyon fontos kérdés, mert a gyerekeket az anyák nevelik, és iskolázottabb anyának intelligensebb gyereke van. Minthogy a többségi társadalom, akiknek a kezében a politikai döntések lehetősége volt, férfiakból állt, a nők pedig – számarányuktól függetlenül – egy elnyomott kisebbség voltak, a változás csak úgy volt lehetséges, hogy a férfiak egy részének a mentalitása is megváltozott. Például Veres Pál értelmiségi barátai nemcsak elfogadták, hogy művelt és ambiciózus felesége van, hanem csodálták is érte, vagyis a környezetének egy része már nem tekintett rá csodabogárként, hogy egy ilyen nőt elvett feleségül. Deák Ferenc beíratta a gyámleányát Teleki Blanka iskolájába, és a következő évben már sokkal több növendék jött, mert az apák és anyák egy része merete követni a mintát. Ugyancsak Deák Ferenc Veres Pálné és Teleki Sándorné kérésére elvállalta, hogy benyújtja a képviselőházban a nők iskolaalapítási kérelmét, és a képviselőház megszavazta azt. Vasvári Pál és a többi tanár el mertek menni tanítani egy lányiskolába. Veres Pál és Jankovich Antal nem gördítettek akadályt az elé, hogy feleségeik férfikísérő nélkül, ketten elutazzanak Németországba. A Budapesti Tudományegyetem Orvoskarán több professzor Hugonnai Vilma mellé állt a diplomája elismertetéséért folyó harcában, és azért, hogy orvosként dolgozhasson. Ennek érdekében aláírtak egy nyilatkozatot. Wlassich Gyula pedig a korszellemnek engedve megnyitotta az egyetem néhány karát a nők előtt, és így tovább sorolhatnánk még példákat. A férfiak zöme azonban messze nem tartott még itt a szemléletváltásban az első világháború előtt.

A tanulmányban szereplő nők indíttatása – Lővei Klára kivételével – közös abban, hogy gazdag, arisztokrata vagy földbirtokos családból származtak és jó anyagi körülmények között éltek. A bemutatott életutak kapcsán tehát az a kép rajzolódik ki, hogy a XIX. században is alakulhatott egy nő sorsa úgy, hogy talált társat, aki támogatta a hivatása gyakorlásában. Ha ez nem is volt szokványos, van rá példa. És voltak olyan emancipált nők, akik nem választották a házasságban élést, amely sok tekintetben védelmet nyújtott volna számukra, hanem önállóan éltek.

46 Korach-Móra: *Wartha*, 137–138.